

John Bowring

*Een Bezoek aan
de Philippijnsche
Eilanden*

John Bowring

Een Bezoek aan de Philippijnsche Eilanden

Gepubliceerd door Good Press, 2022

goodpress@okpublishing.info

EAN 4064066401924

INHOUDSOPGAVE

HOOFDSTUK I.
MANILLA EN OMSTREKEN.
HOOFDSTUK II.
BEZOEK AAN DE LAGUNA EN TAJABAS.
HOOFDSTUK III.
GESCHIEDENIS.
HOOFDSTUK IV.
AARDRIJKSKUNDE, KLIMAAT, ENZ.
HOOFDSTUK V.
BESTUUR, ADMINISTRATIE, ENZ.
HOOFDSTUK VI.
BEVOLKING.
HOOFDSTUK VII.
GEWOONTEN EN BIJGELOOF VAN HET VOLK.
HOOFDSTUK VIII.
BEVOLKING.—STAMMEN.
HOOFDSTUK IX.
REGTERLIJKE INRIGTING.
HOOFDSTUK X.
LEGER- EN ZEEMAGT.
HOOFDSTUK XI.
OPENBAAR ONDERWIJS.
HOOFDSTUK XII.
GEESTELIJKE MAGT.
HOOFDSTUK XIII.
TALEN.
HOOFDSTUK XIV.
VOORTBRENGSELEN.
HOOFDSTUK XV.
GEWASSEN.
HOOFDSTUK XVI.
DIERENRIJK.
HOOFDSTUK XVII.
MINERALE STOFFEN.

HOOFDSTUK XVIII.

MANUFACTUREN.

HOOFDSTUK XIX.

VOLKS-SPREEKWOORDEN.

HOOFDSTUK XX.

HANDEL.

HOOFDSTUK XXI.

FINANTIËN, BELASTINGEN, ENZ.

HOOFDSTUK XXII.

BELASTINGEN.

HOOFDSTUK XXIII.

OPENSTELLING VAN DE NIEUWE HAVENS VAN ILOILO, SUAL EN ZAMBOANGA.

HOOFDSTUK XXIV.

ZAMBOANGA.

HOOFDSTUK XXV.

ILOILO EN PANAY.

HOOFDSTUK XXVI.

SUAL.

HOOFDSTUK I.

MANILLA EN OMSTREKEN.

Inhoudsopgave

Drie honderd veertig jaren geleden, stelde de Portugesche zeevaarder Fernando de Magalhanes, meer algemeen bekend onder zijn' Spaanschen naam Magellanes, aan Karel I voor eene ontdekkings-expeditie naar de Oostersche zeeën te doen. De voorwaarden van de overeenkomst daartoe werden te Zaragoza geteekend en in November 1520 voer Magalhanes met eene vloot van 6 vaartuigen, waarvan het grootste 130 tonnenlast inhield, en met een gezamenlijke equipage van 234 man door de straat, die naar hem genoemd is; in het midden van Maart van het volgende jaar ontdekte hij de Mariana-eilanden en weinige dagen later landde hij op de oostkust van het eiland Mindanao aan, waar hij door de inlandsche bevolking heusch werd ontvangen. Daarna bezocht hij het eiland Zebu, waar het hem, ondanks een dreigenden tegenstand van meer dan 2000 gewapende lieden, gelukte de gunst van den koning met zijn hof te winnen; de eerste werd niet alleen in de Katholieke godsdienst gedoopt, maar erkende zelfs de souvereiniteit van de Spaansche Kroon en deed de eeden van onderwerping en onderdanigheid. Toen de koning in vijandelijkheden met zijne naburen werd gewikkeld, nam Magalhanes deel aan den strijd en stierf den 26 April 1521 te Mactan, aan de gevolgen van de bekomene wonden. Dit ongeval werd gevolgd door den moord van al de leiders der expeditie, die, op een feestmaal bij hunnen nieuwen bondgenoot genoodigd, aldaar verradelijk om het leven gebragt werden. Alleen Guillen de Porceleto ontkwam van de 26 gasten, die het gezelschap uitmaakten. Voordat men de Philippijnen had bereikt, waren reeds 3 schepen verloren gegaan; één vaartuig keerde slechts naar Spanje terug; het was de *Victoria*, het eerste dat ooit de reis rondom de wereld had gemaakt, en de koning van Spanje schonk den kommandant Elcano, een Biscayer, een wapenschild, dat een aardbol met de inscriptie «*Primus circumdedit me*» droeg. Eene tweede expeditie, mede uit 6 vaartuigen en een' koopvaarder bestaande, verliet Spanje in 1524. De geheele vloot kwam echter door stormen en worstelingen met de Portugezen in de Molukkos ellendig om, zoodat alleen het koopvaardijship naar de Spaansche bezittingen in Nieuw-Spanje terugkeerde.

Ongeveer 120 man der expeditie landden te Tidore aan, waar zij eene sterke bouwden en door eene derde vloot, die Hernan Cortes in 1528 had uitgezonden, werden medegenomen ten einde de ontdekking te vervolgen, waarvan Magalhanes het denkbeeld had opgevat. Deze derde poging had even noodlottige gevolgen als de beide eerste. Deze expeditie bestond thans uit 3 vaartuigen met 110 man en voerde een groot aantal mondbehoeften benevens kostbare geschenken met zich. Men nam in naam van den koning van Spanje bezit van de Marianas (Ladrone-eilanden), bereikte Mindanao en andere zuidelijke eilanden, terwijl tot twee malen toe eene poging schipbreuk leed om Nieuw-Spanje te bereiken. Eindelijk werd de geheele manschap het slagtoffer van het klimaat en van de vijandelijkheden met de Portugezen.

Het Spaansche hof besloot echter te volharden en de onderkoning van Nieuw-Spanje (Mendoza) werd aangezocht eene vierde expeditie uit te rusten, die intusschen de Moluksche eilanden zou voorbij trekken, waar den Spanjaarden zoo vele noodlottige gebeurtenissen waren overkomen. De vloot bestond nu uit 3 schepen en twee koopvaarders, terwijl aan Villalobos het kommando werd opgedragen. Hij bereikte den Archipel en noemde de eilanden de Philippijnsche, ter eere van den Prins van Asturië, later Philips II. Tegenwinden (ondanks de koninklijke bescherming) dreven hen naar de Molukkos, waar de Portugezen hen slecht ontvingen en hen bevalen naar Spanje terug te keeren. Villalobos stierf te Amboina, waar de beroemde zendeling, St. Francisco Xavier, hem wachtte. Vele der Spanjaarden werden overigens door den dood weggerukt en de weinige overgeblevenen met Portugesche vaartuigen uit de Molukkos weggezonden.

Eene vijfde expeditie, op breeder schaal, werd door Philips II uitgerust met het doel om de eilanden die zijnen naam droegen, «te veroveren, in rust te brengen en te bevolken.» Deze expeditie bestond uit 5 vaartuigen met 400 zeelieden en soldaten, en zeilde in 1564 uit La Natividad (Mexico) uit onder bevel van Legaspi, die met eene uitgebreide volmagt tot Gouverneur der Philippijnen werd benoemd. Hij bereikte Tandaya in Februarij 1565 en trok naar Cabalian, waar de erfgenaam van den inlandschen koning hem in zijne plannen ondersteunde. Te Bojol verzekerde hij zich van de hulp en het bondgenootschap der kleinere

vorsten op het eiland en vestigde zich daarna zelf op het eiland Zebu, dat gedurende eenigen tijd de hoofdzetel van de Spaansche magt was¹.

Manilla werd in 1581 gesticht.

Ziekte en het despotisme der geneesheeren, die mij ordonneerden voor eenigen tijd de zorgen van het koloniaal bestuur te laten varen en eene zeereis van zes of zeven weken te ondernemen, noopten mij gebruik te maken van de hoffelijkheid en goedheid van den opperbevelhebber van het eskader, Sir Michael Seymour, en zijn vriendelijk aanbod aan te nemen dat eene stoomboot mij zou brengen waarheen ik wilde. De betrekkingen van China met den Oost-Spaanschen Archipel zijn niet van belang ontbloot en zouden nog meer uitgebreid worden door de bepalingen van het tractaat, door lord Elgin te Tientsin gesloten. Bovendien had het langzaam vooruitgaande handels-liberalismus der Spanjaarden nog drie havens voor den vreemden handel geopend, waarvan Manilla tot nog toe het monopolie bezat. Ik besloot dus, nadat ik de hoofdstad zou hebben aangedaan om mij te verschaffen hetgeen ik noodig had tot mijn gemak op reis en waarmede ik niet twijfelde of de goedheid van mijn' vriend Don Francisco Norzagaray, kapitein-generaal van de Philippijnen, zou mij begunstigen, Zamboanga, Iloilo en Sual te bezoeken. Ik had reeds menige beleefdheid van hem ondervonden in mijne betrekking tot het gouvernement van Hongkong. Men zal zien dat mijne verwachtingen van den gouverneur overtroffen werden, en daar de inlichtingen die ik verkreeg, zeer gunstig waren, werd ik daardoor aangemoedigd de mij geworden bescheiden te verzamelen en die feiten te publiceren, welke ik in den loop mijner nasporingen bijeenkreeg, gevoegd bij die in druk verschenen stukken, welke tot mijne dienst stonden.

Sir Michael Seymour stelde Hr. Ms. vaartuig *Magicienne* ter mijner beschikking. De keus was in allen deele voortreffelijk. Niet het minste ontbrak dat tot mijn gemak diende; grootendeels ben ik dat aan kapitein Vansittart verschuldigd, wiens beleefdheid en voorkomendheid door al de overige officieren en manschappen werd nagevolgd. Den 29 November 1858 verlieten wij Hongkong. De Chinesche zeeën zijn welligt de onstuimigste ter wereld en de reis naar Manilla is dikwijls zeer onaangenaam. Dit ondervonden wij dan ook. De woeste baren, die over den voorsteven rolden, schokten het vaartuig heftig en schade aan meubelen, het breken van glas- en aardewerk, en vele persoonlijke ongemakken waren zoovele variatiën, die wij op de reis ondervonden.

Op den vijfden dag kregen wij de vuurbaak aan den ingang van de prachtige haven van Manilla in het gezigt en, na eenige weinige uren stoomens, kwamen wij aan eene ankerplaats op ongeveer een mijl afstands van de stad. Hier reeds kregen wij blijken van de hoffelijkheid, die ons gedurende ons gansche verblijf in deze schoone streken gegeven werden. De *Magicienne* werd door de verschillende autoriteiten bezocht en schikkingen getroffen voor mijne landing en mijn verblijf in het paleis van den Gouverneur-Generaal. Door de hoofdstad loopt eene rivier (de Pasig), waarop wij roeiden, tot dat wij aan den linker oever eene schoone reeks trappen bereikten nabij de fortificatiën en vlak bij de zuil, die ter nagedachtenis van Magellanes, den ontdekker of althans den stichter van de Spaansche magt in deze eilanden, was opgericht. Deze doorluchtige naam trok onze aandacht. Het gedenkteeken is deze groote reputatie niet waardig. Het is eene eenigzins ruwe steenen zuil, gekroond met een bronzen aardbol en in het midden versierd met gouden dolphijnen en ankers met lauwerkransen ineengevlochten; het staat op een marmeren pedestal, dat met den naam van den beroemden zeevaarder prijkt, en is door een ijzeren hekwerk omgeven. Men had eerst het voornemen dit monument op het eiland Zebu te plaatsen, doch na eene correspondentie, die verscheidene jaren duurde, met het hof van Madrid, werd de tegenwoordige standplaats bij koninklijk besluit in 1847 gekozen. Er bevond zich een schoone troep kavalerie en infanterie op de plaats, terwijl een uitstekend muziekkorps het «God save the Queen» speelde. Verscheidene rijtuigen met twee en vier paarden stonden gereed om ons naar het Gouvernementspaleis te geleiden, waar ik op de meest vriendschappelijke wijze door den kapitein-generaal en de dames van zijne familie werd ontvangen. Een fraaije reeks appartementen was voor mij in gereedheid gebragt, en bedienden werden onder de bevelen van den *major-domus* ter onzer beschikking gesteld, terwijl een van 's Gouverneurs *aides-de-camp* voortdurend tot onze dienst stond.

Ofschoon de benaming van Manilla aan de hoofdstad der Philippijnsche eilanden wordt gegeven, was die oorspronkelijk toch alleen van toepassing op het fort en de bezetting, waarin de autoriteiten gevestigd waren. Manilla ligt op de linker zijde van de rivier, terwijl aan den regter kant het district Binondo door bijna al de kooplieden wordt bewoond, die daar hunne zaken doen en hunne pakhuizen opslaan. Het paleis beslaat eene zijde van de openbare *plaza* in de forteres, de kathedraal eene andere van dezelfde localiteit, die op de pleinen van London gelijk, doch er boven uitsteekt doordien het midden gedeelte met

het schoone gewas der tropische landen prijkt, waarvan de bladen eene groote verscheidenheid van kleur aanbieden, van het helderste geel tot het donkerste groen, en waarvan de bloemen om hunne pracht en schoonheid opmerkelijk zijn. Te midden van den tuin staat een standbeeld van Karel IV.

De meest bevolkte en bloeiendste provincie der Philippijnen ontleent haren naam aan de fortificatie van Manilla², terwijl de haven van Manilla onder de meest bekende en drukst bezochte havens van de oostelijke wereld wordt gerekend. De hoofdstad is beroemd om de pracht van hare godsdienstige processieën; om hare uitmuntende sigaren die ten oosten van de Kaap de Goede Hoop in het algemeen boven Havana-cigaren verkozen worden; terwijl als de minst schoone karaktertrek van de bevolking algemeen bekend is eene algemeene voorliefde voor spelen, hetgeen onder de Indische rassen uit een hartstogt voor hanengevechten blijkt, die eene productieve bron van inkomst voor den Staat geworden zijn. Artisten verbeelden gewoonlijk een' Philippijnschen Indiaan met een strijdhaan onder zijn' arm, waaraan hij evenzeer gehecht schijnt als een Bedoeinsche Arabier aan zijn paard. Men zegt dat een Indiaan meer dan eens zijne vrouw en kinderen ten prooi van de vlammen in zijn brandend huis heeft gelaten, doch voor zijn geliefden *gallo* in zulk een geval de grootste en meeste bezorgdheid koesterde.

Toen wij het anker bij de stad hadden uitgeworpen, zond kapitein Van Sittart een zijner luitenanten, vergezeld van mijn' particulieren secretaris, naar het Britsche consulaat, ten einde van onze komst kennis te geven en schikkingen te treffen om de communicatie van het consulaat met de *Magicienne* gemakkelijk te maken. Zij konden het consulaat niet gemakkelijk vinden, daar het geen vlaggestok, vlag, of eenig ander teeken droeg. De consul was naar zijn *ferme-modète* gegaan, waar hij den meesten tijd doorbrengt te midden van Indianen, op eene bijna ontoegankelijke plaats, op eenigen afstand van Manilla gelegen. De Vice-consul verklaarde dat het weder hem te warm was om aan boord te komen, hoezeer wij gedurende een groot gedeelte van den dag de bezoeken van de hooggeplaatste autoriteiten van Manilla ontvingen. De consul schreef (ik ben verplicht hem regt te doen wedervaren) dat het hem «geheel uit zijne gewoonte en gewone huishouden zou brengen» zoo men van hem verwachtte dat hij «Zijne Excellente den plenipotentiaris en Gouverneur van Hongkong» zou fêteren en met de gewone formaliteiten ontvangen. Ik haastte mij den consul te verzekeren dat mijne tegenwoordigheid hem geenerlei onkosten zou veroorzaken, doch dat de afwezigheid van den eenigen vertegenwoordiger der consulaire magt bij de aankomst van een van Hr. Ms. grootste oorlogschepen door den kommandant van dat vaartuig niet onopgemerkt kon blijven.

Een tal van bezoekers vereerde ons bij onze aankomst; onder hen bevonden zich de aartsbisschop en de voornaamste geestelijke dignitarissen; deputatieën uit de civiele beambten, van de leger- en zeemagt en de verschillende hoofden der departementen, die ons tot een wederbezoek op hunne bureaux uitnoodigden; allen gaven door hunne persoonlijke beleefdheid blijken van de bekende Castiliaansche hoffelijkheid. Onder de officieren had zich het gerucht verspreid dat ik een oude gediende was, die de veldtogten onder Wellington had bijgewoond en tot de bevrijding van Spanje van het juk der Fransche overheersching medegewerkt had. Ik verklaarde hun dat, hoezeer ik getuige was geweest van vele gebeurtenissen van die tijden van onrust, in dat romantische land, ik mij daarbij als een rustig toeschouwer en niet als een handelend persoon had gedragen. De baai van Manilla, een der schoonste in de wereld, en de Pasig-rivier die daarin uitstroomt, waren ongetwijfeld goede aanbevelingen voor de positie, die men voor de hoofdstad der Philippijnen had gekozen. Gedurende de vier maanden Maart, April, Mei en Junij, zijn de hitte en stof inderdaad lastig en de muskieten schrikkelijk vervelend. Na afloop van die maanden vallen er hevige regens; het klimaat is echter over het algemeen goed en de sterfte niet groot. De gemiddelde temperatuur gedurende het gansche jaar is 81° 97 Fahrenheit.

Het quarantaine-station bevindt zich te Cavite, een betrekkelijk belangrijke stad ten zuiden der haven. Men vindt er eene groote fabriek van sigaren; de omringende provincie wordt naar haar genoemd. Deze telt ongeveer 57000 inwoners, waaronder bijna 7000 *mestizos* (van gemengd ras). Door de nabuurschap met de hoofdstad, is de hoeveelheid personen die belasting betalen naar evenredigheid grooter dan in eenige andere provincie.

De stad, die door wallen is omgeven, bestaat uit 17 straten, die breed en regthoekig zijn. Daar in dit gedeelte van de hoofdstad weinig zaken gedaan worden, doordien de handel zich aan de andere zijde van de rivier beweegt, vindt men weinig menschen op de straten en is dit gedeelte over het algemeen stil en eentonig, hetgeen een opmerkelijk contrast vormt met de werkzaamheid en de digte bevolking der handelswijken. De cathedraal, waarvan de bouw in 1654 is begonnen en in 1672 voleind, is 240 voet lang en 60 breed. Zij boogt op hare 14 klokken, die zelden rust hebben, en op het beeldhouwwerk van de 52

banken, die voor de aristocratie bestemd zijn. Het aartsbisschoppelijk paleis is tamelijk groot, doch scheen mij toe niet veel bouwkunstige schoonheid te bezitten. De vertrekken in dit gebouw zijn eenvoudig gemeubileerd, en ofschoon de aartsbisschop evenzeer als de gouverneur het voorregt bezit eenigen staat te mogen voeren, merkte ik niet dan bij gelegenheid van de godsdienstige plegtigheden, eenig uiterlijk praalvertoon op. Hij ontving mij als een zeer beleefd, deftig, oud heer. Zijne kleeding was zeer eenvoudig en ons gesprek bepaalde zich tot het vragen van inlichtingen omtrent de geestelijke administratie. Hij was een barrevoeter Augustijner monnik (Recoleta) geweest en in 1846 tot de aartsbisschoppelijke waardigheid verheven.

Het paleis, waarin ik zoo goed gehuisvest werd, was gebouwd door een rijken, doch ongelukkigen *protégé* van een der kapiteins-generaals; in 1690 werd het door den Gouverneur Gongora verbouwd. Het neemt eene belangrijke ruimte in en van de zuidwestelijke zijde heeft men er een heerlijk gezigt over de baai en de in den omtrek liggende heuvels. Men vindt er eene schoone audientiezaal, terwijl de voornaamste bureaux van vele departementen van algemeen bestuur in dit gebouw gevestigd zijn. De *patio* vormt een fraaije tuin, en is met tropische planten beplant. Er zijn twee steenen hoofdtrappen, waarvan de eene naar de particuliere vertrekken, de andere naar de openbare bureaux leidt. Zooals al de huizen te Manilla, bestaan de vensters van het gebouw uit gladde lijsten, waarin *concha* of schelpen van half-doorschijnende oesters zijn geplaatst, die een onvoldoend licht geven, doch voor de zonnestralen ondoordringbaar zijn. Ik herinner mij niet eene enkele glazen ruit in de Philippijnen te hebben gezien. Vele der vertrekken zijn breed en fraai gemeubileerd, doch niet, zooals dit dikwijls in Engeland plaats heeft, met overtolligheden vervuld. De Gouverneur was zoo goed iederen dag twee officieren van de *Magicienne* bij het diner te noodigen, na afloop waarvan er eene *tertulia*, of avondreceptie plaats had, waarop de notabiliteiten in de hoofdstad mij menige gelegenheid aanboden mij met de aangename en levendige gesprekken te onderhouden, waarin de Spaansche dames zoo zeer uitmunten. Onder deze bezoekers bevonden zich eenige mestizen. Men ziet er intusschen niets dan Parijzer modes; geene sporen van de herinneringen mijner jeugd vond ik terug,—noch de *velo*, noch de *saya* of de *basquina*, evenmin als de schildpadden kammen, hoog boven de pekwarte *cabellera* uitstekende; alleen de waaijer was, zooals hij nog is, het wapen der vrouwelijke sekse. Na weinige gracieuse woorden, vereenigden de meeste heeren zich aan de speeltafels.

De *Calzada*, een breede weg, een weinig ter zijde van de muren der forteres, is voor Manilla wat Hydepark te Londen, de Champs-Élysées te Parijs en de Meidan voor Calcutta zijn. Het is de verzamelpaats van de aristocratie, en van 5 ure 's namiddags tot dat de avond invalt, is zij bezaaid met rijtuigen, ruiters en wandelaars, wier wederzijdsche groeten al hunne aandacht schijnen bezig te houden; het afnemen der hoeden en het beantwoorden van groeten en complimenten zijn dan ook inderdaad vervelend. Twee malen 's weeks voert een muziekkorps stukken uit op eene verheven plaats aan het einde van den *patio*. Spoedig na zonsondergang heeft er een plotseling en algemeen gedrang plaats. Iedereen ontbloot het hoofd: het is de tijd van de *oracion*, die door het luiden der kerkklokken wordt aangekondigd: gedurende eenige oogenblikken heerscht alom stilte, waarna de wandelingen worden hervat. Er ligt veel plegtigs in dien plotselingen en algemeenen stilstand van alle beweging, en het herinnerde mij aan het nederbuigen der Muselmannen als de stem van den Muezzin zich voor het gebed doet hooren. Eene schoone avondwandelpaats, op het plein van de fortificatiën, wordt alleen des Zondags bezocht. Men heeft er een ruim uitzigt over de haven en de rivier, en zij is des te aangenamer omdat men er van het stof en de slijk der Calzada is verwijderd; de mode komt hiermede echter niet overeen; wil men zich daarnaar schikken, dan moet de massa zich verzamelen waar zij weet dat men elkander ontmoet. Op onze bezoeken van de schoone rivieren, wegen en dorpen in de nabijheid van Manilla, ontmoetten wij zelden een rijtuig of een reiziger, die zich in deze schoonheden wilde verlustigen. En toch mogt men in eene zoo prachtige haven als die van Manilla verwachten, dat daar ontelbare sloepen, plezierboten, jachten en andere vaartuigen het genoeg zouden verhoogen en tot de verscheidenheid in het leven medewerken, doch niets van dat alles. Niemand schijnt zich met een enkel der elementen te vermaken. Men kent evenmin hard zeilen op het water als wedrennen op het land. Ik heb het leven in Manilla intusschen wel eens onverdragelijk eentonig hooren noemen, maar gedurende mijn kort verblijf in die plaats scheen het mij zeer belangwekkend en levendig toe; het kan zijn dat ik eenig voorregt genoot. De stad is misschien niet levendig en de Spanjaard over het algemeen ernstig gestemd, maar hij bezit een warm hart en is gastvrij; men moet hem niet op eenen afstand bestuderen en niet te haastig veroordeelen. Hij is ongetwijfeld kitteloorig en *pundonoroso*, doch bezit vele edele

hoedanigheden. Hoe beperkt de bevolking van Manilla binnen de fortificatiemuren ook is, biedt het naburige landleven vele bekoorlijkheden aan. Voor mij hadden de dorpen, het schoone tropische gewas, de oevers der rivieren en de zoo schilderachtige en aangename stroomen meer aanlokkelijks, dan het vrolijke van de algemeene parade. Iederen dag bood iets anders aan en de meeste vlekken hebben hunne karakteristieke onderscheidingen. In Malate vindt men een aantal bureaux en de vrouwen houden zich daar bezig met het goud- en zilverdraad borduren van pantoffels. Santa Ana is eene geliefkoosde *Villagiatura* voor de kooplieden en aristocratische inwoners. Nabij Paco ligt het kerkhof, waar «de menigte woont» en het stoffelijk overschot van menigeen begraven is, die zich vroeger onderscheiden had. Guadalupe is beroemd om zijn wonderbeeld en Paco om dat van den Verlosser. Het meer van Arroceros is (zooals de naam aanwijst) eene der voornaamste verzamelplaatsen van booten met rijst beladen; in de nabijheid daarvan bevinden zich groote fabrieken van cigarettes. Sampaloc is het paradijs van wasschers en waschvrouwen. La Ermita en andere dorpen zijn opmerkelijk om hunne *bordadores*, die de uitstekende pina-handdoeken leveren, waarvoor zulke groote sommen worden betaald. Pasay is beroemd door den betelbouw, die daar plaats heeft. Achter elk huis bevindt zich een tuin met zijne bamboezen, plantanen en kokosnootboomen, en sommigen met eene groote verscheidenheid van vruchten. De natuur heeft ze met heerlijke bloemen versierd, die van de takken of heiningen afhangen of tegen de eenvoudige woningen der Indianen opklimmen. In meer aanzienlijke gebouwen houden meestal de mestizen of de *gobnadorcillos* verblijf, die tot de verschillende *pueblos* behooren.

Philips III gaf de hoofdstad een wapen, schonk haar den titel van «zeer edele stad Manilla» (*La mui noble Ciudad*) en aan den *Ayuntamiento* (municipaliteit) de waardigheid van Excellentie.

Gedurende mijn verblijf te Manilla, liet de Gouverneur-Generaal mij iederen namiddag ten 5 of 6 ure in mijne vertrekken verzoeken en reden wij, begeleid van een escadron cavalerie, in eene koets met vier paarden naar verschillende plaatsen in de nabuurschap; deze togtjes duurden van een tot twee uren. Zelden gingen wij langs den weg, dien wij reeds doorgetrokken waren en zoo bezochten wij niet alleen bijna alle dorpen in de nabuurschap, maar trokken ook door menige schoone landstreek, waar de aandacht voortdurend werd bezig gehouden door sierlijke rietvelden, rijzige kokosnotenboomen, de met lange bladen voorziene plantanen, het suikerriet, de papaya, de groene rijstvelden, waarbij zich verscheidene personen bezig hielden met visschen—en wie weet wat er, als de velden droog zijn, van de visch wordt, die zich altijd weder vertoont als eene irrigatie heeft plaats gehad?—en die schoone verscheidenheid en pracht van tropisch gewas,—die rijke en heerlijke vruchten en bladen, wier beschouwing het oog nooit verzadigt. Op zulke tooneelen zou zelfs een Claudius met verrukking neêrzien en waarlijk de kunstenaar moet zeer hoog staan, die zulk een coloriet behoorlijk kon vereeuwigen. En als dan de zon ondergaat en de hemel kleurt op eene wijze, zooals men in gematigde luchtstreken nooit aanschouwt, dan vertoont het luchtruim een grootsch, schitterend en tevens ontzagwekkend schouwspel. In bijna ieder dorp vindt men eenige woningen, die beter en grooter zijn dan de overige en door de inlandsche autoriteiten of lieden van gemengd ras (meestal van Chinesche afkomst) bewoond worden, die den Indiaan aan de Europeesche bevolking doet naderen. De eerste verdieping van een huis is meestal hooger dan de grond; men komt er met een' ladder in. De zoldering, de vloer en het voornaamste houtwerk bestaat uit bamboes; de muren en het dak uit nipa-palm. Eenige matten, een tafel, een paar ruwe stoelen, eenig potten- en aardewerk, schilderijen met heiligen als beelden, eene lamp en eenige kleine gereedschappen, maken het huisraad uit en terwijl de kinderen achter het huis of in den tuin spelen en de vrouw voor de huishouding zorgt, ziet men den heer des huizes gewoonlijk met zijn strijdhaan onder den arm, of over de dapperheid van den *gallo* spreken, terwijl hij de *gallinas* wacht.

De meer aanzienlijke huizen in Manilla zijn gewoonlijk regthoekig gebouwd; in het midden bevindt zich een hof, dat omringd is door winkels, magazijnen, stallen en meer; de familie bewoont de eerste verdieping. Aan de zijde van de straat bevindt zich een corridor, waarop de verschillende vertrekken uitkomen, terwijl er overal eene gallerij is, die het uitzigt in den patio (hof) geeft. In al de kamers zijn schuine vensters, wier kleine ruitjes het daglicht door half doorschijnende oesterschelpen laten doordringen; men heeft ook jalousiën voor de ventilatie en de zonnestralen. De keuken is gewoonlijk afgezonderd van de woning. Eene groote regenbak in den patio bevat het water, dat in den regentijd van het dak komt, terwijl de platte-forme van den regenbak meestal met bloeiende planten en vruchten is bedekt. De eerste en eenige vloer rust op pilaren, terwijl geene hooge huizen gebouwd worden uit vrees voor aardbevingen. Het dak is gewoonlijk uit roode pannen zamengesteld.

De vertrekken, die voor het tropisch klimaat zijn ingerigt, zijn ruim, terwijl er menige Europeesche mode is ingevoerd: de muren zijn met beschilderd papier bedekt, aan de zoldering hangen verscheidene lampen; men vindt er Chinesche vuurschermen, porseleinen vazen met natuurlijke of kunstmatige bloemen, spiegels, tafels, sofa's en armstoelen, zooals men die in Europeesche hoofdsteden ziet, doch de groote kamers zijn niet met overvloedige meubelen opgevuld. Vloerkleeden zijn zeldzaam,—haarden nog zeldzamer.

Onder de Europeanen worden de gewoonten van het Europeesche leven door het klimaat eenigzins gewijzigd, maar het scheen mij toe dat de Spanjaarden meerdere karaktertrekken van het oude Spanje bezaten, dan men nu op het schiereiland zelf zou vinden. In mijne jeugd heb ik meermalen voor zeker hooren verhalen dat Don Quixote of Gil Blas niet alleen beelden van het verledene, maar ook getrouwe portretten van de Spanjaarden waren, waaronder ik mij bevond. Spanje was toen zeker nog niet geëuropeaniseerd; maar een tijdverloop van vijftig jaren, een vijftigjarig toegenomen en toenemend verkeer met de overige landen der wereld heeft de oude nationaliteit uitgewischt en in de plaats daarvan zijn Europeesche modes, gebruiken en denkbeelden gekomen en onder de hooge en middenklassen van de Spaansche maatschappij doorgedrongen, ja zelfs afgedaald en verspreid geworden onder de lagere klasse der bevolking, wanneer men daarvan die uit de afgelegen landdistricten uitzondert. Tegenwoordig kan men den aristocratischen en hooggeboren Spanjaard niet meer van zijns gelijken in andere landen onderscheiden. Bij de lagere klassen intusschen en de geestelijkheid, is de indruk van het voorledene bijna geheel blijven bestaan. Vreemdelingen van naburige natiën, vooral Engelschen en Amerikanen hebben die gemakken en weelde ingevoerd, welke in zekere mate door de voorname Spanjaarden van Manilla zijn overgenomen; en de eerlijke, gastvrije en vrijzinnige aard, die men onder de groote kooplieden van het Oosten vindt, hebben hun een naam gegeven onder de Spaansche kolonisten en inlandsche landbouwers. Over het algemeen zag ik veel wellevendheid heerschen; ik vond een vriendschappelijk verkeer, waar ik dit zocht, terwijl de grenspalen tusschen rangen en klassen hier minder afgebakend waren, dan in de meeste Oostersche landen. Ik heb aan eene en dezelfde tafel een Spanjaard, een mesties en een Indiaan, een priester, een burger en een soldaat zien zitten. Ongetwijfeld vormt gelijkheid van godsdienst een band tusschen allen, maar voor dengene die de vervreemding en onderlinge afkeer van *casten* in verschillende deelen der Oostersche wereld heeft nagegaan—casten, die groote maatschappelijke vloek—biedt het gemengde en vrije verkeer van mannen met mannen in de Philippijnen een contrast, dat wel der bewondering waard is. Mallat geeft op de volgende wijze zijn enthousiasme te kennen over Manilla: «verrukkende stad!»—roept hij uit—«in u vindt men goedheid, vriendschap, opregte, edele gastvrijheid,—die deugd welke het huis van onzen buurman tot het onze maakt,—in U verdwijnt het verschil tusschen rijkdom en rang. Bij u is *étiquette* onbekend! O, Manilla! een hart dat warm klopt, kan nooit Uwe inwoners vergeten; zij blijven eeuwig in herinnering van degenen die kennis met hen hebben gemaakt!»

De Mas beschrijft op de volgende wijze de levenswijze in Manilla: «De inwoners staan vroeg op en drinken dan chocolade en thee (*cha*); hun ontbijt bestaat uit twee of drie gerechten en een dessert. Dit gebruiken zij ten 10 ure. Het diner duurt van 2 tot 3 ure. Van 5 tot 6 ure legt men zich voor de *siesta* neder, waarna de paarden worden gezadeld en een togtje van een uur naar den *pasco* gedaan. Vandaar teruggekeerd, wordt thee met brood, beschuit en gebak gebruikt, soms te huis, soms op visite bij een der burens. De avond wordt op verschillende wijzen (meestal met kaartspel) doorgebracht en ten 11 ure begeeft men zich dan ter ruste. Het bed bestaat uit een fraaije mat, met mosquito-gordijnen rondom, een smal en een lang kussen, een *abrazador* (omarmmer) genoemd, waarop de armen of de beenen rusten. Dit bed is op Chinesche wijze en gemakkelijk ingerigt. Men vindt er geene dekens op: de mannen slapen in hunne kousen, hemden en losse broeken (*pajamas*); de vrouwen in soortgelijke kleederen. Zij zeggen: «Men moet altijd gereed zijn op straat te vlugten in geval van eene aardbeving.»» Ik heb dan ook een geval hooren verhalen, waarin eene Europeesche vrouw, plotseling tot vlugten in den nacht genoodzaakt, niet weinig ontsteld was toen zij zag dat zij zich nog moest kleeden vóór dat zij vlugten kon.

Vele van de vlekken, die de voorsteden van Manilla uitmaken, zijn digt bevolkt. Wanneer men door Binondo trekt, komt men te Tondo,—een naam die ook aan het district gegeven is; het telt 31,000 inwoners. In deze vlekken vindt men Indische *Gobernadorcillos*. De beste huizen zijn van Europeesche bouw en worden door Spanjaarden of mestizen bewoond; zij vormen echter een gering aantal in vergelijking met de Indische *Cabánas*. Tondo levert de grootste hoeveelheid melk, boter en kaas aan de hoofdstad; men vindt er een weinig fabriek-nijverheid van zijden en katoenen stoffen; de meeste vrouwen

worden echter met het vervaardigen van sigaren in de groote fabrieken van Binondo bezig gehouden. Santa Cruz telt eene bevolking van ongeveer 11,000 inwoners, waarvan de meeste kooplieden zijn, terwijl een groot aantal handwerkslieden in dit dorp gevonden worden. In de nabijheid daarvan vindt men de begraafplaats van de Chinezen of, zoo als de Spanjaarden dit noemen, de *Sangleyes infieles*.

Santa Cruz is een geliefkoosde naam in de Philippijnen. Op het eiland Luzon toch vindt men niet minder dan vier dorpen, die allen digt bevolkt zijn en Santa Cruz genoemd worden, terwijl men behalve deze nog verscheidene andere van dien naam in de Philippijnen heeft. Het is tevens de naam van een der eilanden, van verscheidene heuvelen en van verschillende andere plaatsen; de Spanjaarden hebben dien in elke streek, waar zij hun verblijf vestigden, ingevoerd. Zij zijn overigens zoozeer gehecht aan de namen, die men in hunnen kalender vindt, dat op de Philippijnen niet minder dan 16 plaatsen zijn die San Juan heeten en twaalf die San Joseph genoemd worden. Jezus, Santa Maria, Santa Ana, Santa Caterina, Santa Barbara en de namen van vele andere heiligen zijn voorts die van verschillende plaatsen en vervangen dikwijls de oude Indische benamingen. Santa Ana is een lief dorpje, dat ongeveer 5,500 zielen telt. Het is omgeven door bouwlanden, die door vruchtbaarmakende stroomen geïrrigeerd, zeer productief zijn en groote bekoorlijkheid aan het landschap geven door de palmen, manga's, bamboezen, suikervelden en verschillende vrucht- en andere boomen aan alle zijden. In dat district houdt men zich voornamelijk met den landbouw bezig. Enkele Europesche huizen met schoone tuinen vormen een fraai contrast met de hutten der Indianen. Het klimaat is als zeer gezond bekend.

In de hoofdstad is groote navraag naar paarden. De invoer van de grootere rassen uit Australië heeft geene gelukkige resultaten opgeleverd. Die rassen waren minder voor het klimaat geschikt, dan de hitjes die nu overal gebruikt worden. De inwoners geven nooit zuiver water aan hunne paarden, maar vermengen dit altijd met *miel* (honig), de suikerstof van den *câna dulce*, en men zeide mij dat geen paard water drinkt, dat niet op die wijze is zoet gemaakt. Dit is natuurlijk het gevolg van de «opvoeding». De waarde der paarden, vergeleken bij die op de meer verwijderde eilanden, is in de hoofdstad het dubbele of driedubbele. Uit niets kan men dan ook meer de nadeelen opmerken, die eene onvoldoende communicatie opleveren, dan uit het buitengewone verschil van prijzen van dezelfde artikelen in verschillende gedeelten van den Archipel, zelfs op plaatsen, die een onderling handelsverkeer hebben. Er hebben zich voorbeelden van hongersnood vertoond in een district aan zee, terwijl op naburige eilanden overvloed van voedsel was. Ongetwijfeld zijn de moussons een groot inconvenient voor een geregeld verkeer, daar men er door gewone vaartuigen niet tegen bestand is; doch de stoom is ook hier het hulpmiddel geworden, toen de handel nieuwe krachten en aanvoer eischte, en geene streken trekken er meer voordeelen van, dan die in de tropische gewesten.

De betrekkingen en herinneringen mijner jeugd worden levendig opgewekt door het gastvrije onthaal, dat ik bij mijnen uitmuntenden gastheer vond en door de hoffelijkheid en welwillendheid van de dames uit het gezin. Ongeveer vijftig jaren te voren had ik mij op het Spaansche schiereiland bevonden,—in die tijden van lijden voor trouw en van strijd voor vrijheid—en nu vond ik in Manilla menig veteraan van dien tijd, wien de «Guerra de Independencia» het dierbaarste van alle gebeurtenissen was; niet onaardig was de vergelijking van hetgeen wij wederkeerig in ons geheugen bewaard hadden omtrent personen, plaatsen en gebeurtenissen. Van diegenen, welke de belangwekkende tooneelen van toenmaals hadden bijgewoond, was thans bijna geen enkele overgebleven, en niemand misschien van hen, die toen de hoogste positiën bekleedden en de belangrijkste rollen speelden, doch hunne namen dienden ons nog tot leiddraad om hen met ons in verhevene gedachten en gevoelens te vereenigen, en daar ik het voorrecht had reeds in vroegere jaren met Spanjaarden bekend te zijn geweest, herinnerde ik mij weder alles wat ik vergeten had, en ik vond mij bijna even te huis als in vroegere tijden, toen ik over de bergen van Biscaye trok, aan de oevers van den Guadalquivir danste of de stoffige boekdeelen doorbladerde te Alcalá de Henares³.

Er had een dorpsfeest plaats te Sampaloc (de Indische benaming voor tamarinden), tot de bijwoning waarvan wij uitgenoodigd werden. De huizen waren schitterend verlicht en de straten prijkten met eereboogen; overal klonk muziek, en vrolijkheid en genoegens heerschten alom. Ten huize van de rijke mestizen of Indianen hadden verscheidene bals plaats, waar wij ons bij de genoodigden voegden. De kamers waren propvol met Indische jongens en meisjes. De Parijsche mode was tot deze dorpen niet doorgedrongen; men zag er geene crinoline;—dit liet men aan de hoofdstad over. Hunne inlandsche kleding bood echter groote verscheidenheid aan; daar had men de veelkleurige kleedjes van inlandsch fabrikaat; de rijk geborduurde halsdoeken van pina; oorringen en halskettingen en andere sieraden en bij

dat alles eene levendigheid, die sterk afstak bij de eigenaardige onverschilligheid van de Indische rassen. De tafels waren overvuld met ververschingen, als koffij, thee, wijn, vruchten, koek en gebak, terwijl er een genoegzame geest van scherts en coquetterie heerschte, om een tooneel van hoogere beschaving te vormen. Men bewees den Europeanen veel attentie en hunne aanwezigheid werd als eene groote eer aangemerkt. Onze jeugdige adelborsten waren het drukst en levendigst en wisten zich, zelfs zonder de taal te kennen, bij de *Zagalas* aangenaam te maken. Sampaloc, dat meestal door Indianen wordt bewoond, die het beroep van waschmannen en -vrouwen uitoefenen, wordt ook wel de *Pueblo de los Lavaderos* (het wasschersdorp) genoemd.—De feestelijkheden duurden tot in den vroegen morgen voort.

In 1855 publiceerde de kapitein generaal Crespo eenige statistieke opgaven, die veel licht verspreiden over den maatschappelijken toestand van de Philippijnsche eilanden en zoovele belangrijke bouwstoffen voor de vergelijking met de officiële *data* van andere landen opleveren, dat ik hier eenige cijfers laat volgen, die de aandacht wel waardig zijn.

De stad Manilla bevat 11 kerken, 3 kloosters en 363 particuliere woningen; de overige huizen, ten getale van 88, bestaan uit publieke gebouwen en inrigtingen, die tot verschillende doeleinden gebruikt worden. Van de particuliere huizen worden 57 door de eigenaren bewoond; 189 zijn aan particulieren en 117 aan corporatiën of openbare inrigtingen verhuurd. De bevolking der stad bedroeg in 1855, 8,818 zielen te weten:

Europesche Spanjaarden	503	mann.	87	vrouw.	totaal	590
Inlandsche Spanjaarden	575	mann.	798	vrouw.	totaal	1,373
		»		»	»	
Indianen en Mestizen	3,830	mann.	2,493	vrouw.	totaal	6,323
		»		»	»	
Chinezen	525	mann.	74	vrouw.	totaal	532
		»		»	»	
Totaal	5,433	mann.	3,385	vr.	te zamen	8,818

Geheel anders is de evenredigheid in een ander gedeelte van de hoofdstad, het Binondo-district, aan gene zijde van de rivier. Daar heeft men:

Europesche Spanjaarden	167	mann.	52	vrouw.	totaal	219
Inlandsche Spanjaarden	569	mann.	608	vrouw.	totaal	1,177
		»		»	»	
Vreemdelingen	85	mann.	11	vrouw.	totaal	96
		»		»	»	

Indianen en Mestizen	10,317	mann. »	10,685	vrouw. »	totaal »	21,001
Chinezen	5,055	mann. »	85	vrouw. »	totaal »	5,063
Totaal	16,193	mann. vr.	11,364	vr.	te zamen	27,557

Van deze waren één man en twee vrouwen (Indianen) meer dan 100 jaren oud.

De geboorten en sterfgevallen te Manilla hebben in de volgende evenredigheid plaats:

	Spanjaarden.		Inlanders.		Totaal.	
Geboorten	4.38	pCt.	4.96	pCt.	4.83	pCt.
Sterfgevallen	1.68	pCt. »	2.72	pCt. »	2.48	pCt. »
Meer geboorten dan sterfgevallen.	2.70	pCt.	2.24	pCt.	2.35	pCt.

In Binondo zijn de cijfers veel minder gunstig. Daar heeft men voor:

Geboorten	5.12	pCt.
Sterfgevallen	4.77	pCt. »
	0.35	pCt.

De statistici verklaren deze tegenstrijdigheden niet te begrijpen, maar schrijven ze voor een gedeelte toe aan het stationnaire karakter van de bevolking der stad en de groote beweging, die in den handel te Binondo heerscht.

Binondo is het belangrijkste en rijkste vlek van de Philippijnen en de eigenlijke handelstad. Twee derde gedeelten der huizen zijn van steen gebouwd en met een dak van pannen, terwijl ongeveer een derde uit Indische houten huizen bestaat, die met de nipa-palm zijn bedekt. In de plaats heerscht eene groote bedrijvigheid en levendigheid. Onlangs heeft men aanteekening gehouden van de rijtuigen, die de voornaamste straten doortrekken. Over de *Puente Grande* (groote brug) gingen dagelijks 1,256; over het grootste plein, Plaza de S. Gabriel, 979, en door de hoofdstraat 915. Op de Calzada, de grootste wandelplaats van de hoofdstad, trekken dagelijks 499 rijtuigen; deze vertegenwoordigen de aristocratie van Manilla. Men vindt er acht bruggen en onlangs is eene ophaalbrug door particulieren gebouwd, waar een bruggeld wordt geheven van al de voorbijgangers.

In Binondo zijn eenige goede kaden aan den oever van de Pasig, en men vindt er een aantal pakhuizen voor den vreemden handel. Vooral de stapelplaats voor tabak is zeer uitgestrekt en de grootte van het

gebouw, waarin de inlandsche sigaren worden vervaardigd, kan men berekenen, naar het feit dat 9,000 vrouwen daarin dagelijks arbeiden.

De Puente Grande (die Manilla aan Binondo verbindt) was oorspronkelijk van hout gebouwd en rustte op steenen fundamenteën met zeven bogen van onderscheidene grootte en op verschillende afstanden. Twee der bogen werden door de aardbeving van 1824 vernield en sedert is de brug hersteld en verbeterd. Zij is 457 voet lang en 24 voet breed. Van alle zijden heeft men een heerlijk gezigt op de werven, pakhuizen en de bedrijvigheid der bevolking aan den regteroever der rivier, of op de fortificatiën, de kerken, kloosters en openbare wandelplaatsen aan de linkerzijde.

De bevolking van Manilla en hare voorsteden bedraagt ongeveer 150,000 zielen.

De tabaksfabrieken van Manilla, de merkwaardigste van de te bezichtigen inrigtingen, zijn meermalen beschreven. Het gesnap en geraas der duizende vrouwen, die door de voortdurend uitgeoefende magt van de vrouwelijke opziensters niet konden beteugeld worden, zou hinderlijk hebben kunnen zijn voor de bewerking van de tabaksbladen; zij maakten de werkplaats maar levendig. Dit geraas vormt een vreemd contrast met de diepe stilte, die in dergelijke vertrekken heerscht, waarin de mannen arbeiden. De meeste der meisjes, wier aantal 8 tot 10,000 bedraagt, zijn ongehuwd en velen schenen naauwelijks 10 of 11 jaren oud te zijn. Sommigen wonen in dorpen op aanmerkelijken afstand van Manilla gelegen, en vormen bijna een processie als zij naar haar werk gaan of huiswaarts keeren. Terwijl wij de verschillende vertrekken doorgingen, gaf men ons proeven van de resultaten van haren arbeid, en toen wij het etablissement verlieten, schonk men ons schoone bloemruikers. Wij werden begeleid door de opzigters der administratie, die ons met al de bijzonderheden bekend maakten met de gewone Castiliaansche hoffelijkheid. Ik geloof niet dat van de 100 werklieden 1 Spaansch verstond.

De Pasig-rivier is het voornaamste kanaal, dat de communicatie met het binnenland onderhoudt. Zij loopt tusschen de handelsdistricten en de forteres van Manilla. Hare gemiddelde breedte bedraagt ongeveer 350 voet en zij is tot op 10 mijlen bevaarbaar, waar zij van 3 tot 25 voet diep is. Drie bruggen liggen er over, waaronder eene ophaalbrug. De gemiddelde beweging van booten, schuiten en vlotten, die dagelijks met eene lading onder de hoofdbrug varen, bedroeg 277, waarop zich 487 mannen en 121 vrouwen bevonden (de passagiers niet mede gerekend). Het gezamenlijk getal vaartuigen, in de Philippijnen te huis behorende, bedroeg in 1852 (het laatste jaar waarvan ik de opgaven bezit) 4,053, vertegenwoordigende 81,752 ton en die door 30,485 zeelieden werden bevaren. Daarvan behooren 1,532 vaartuigen van 74,148 ton en met 17,133 zeevaarders alleen tot de provincie Manilla, hetgeen $\frac{3}{8}$ der vaartuigen, $\frac{7}{8}$ van de tonnemaat en $\frac{17}{30}$ van de handelsscheepvaart vertegenwoordigt. De opbrengst van den kusthandel in 1852 wordt op ongeveer $4\frac{1}{2}$ miljoen dollars berekend, waarvan de helft aan abacá (Manilla-hennep), suiker en rijst, die de belangrijkste artikelen zijn. De provincie Albay, de meest zuidelijke van Luzon, vertegenwoordigt de grootste geldswaarde, zijnde ongeveer $\frac{1}{4}$ van de gezamenlijke. In de vijf jaren van 1850 tot 1854 wordt de gemiddelde opbrengst van den kusthandel op 4,156,459 dollars geschat, maar de opgaven zijn zeer onvoldoende en men heeft daarbij niet al de provinciën medegerekend. De commissie voor statistiek beweert dat, wanneer men al de in 1855 bekende documenten en feiten nagaat, men de waarde van den kusthandel gerust op 7,200,459 dollars kan berekenen.

Op een' afstand van ongeveer drie mijlen van Binondo, aan den regteroever van de Pasig, bevindt zich het buitenverblijf van den kapitein-generaal, waar hij gewoon is eenige weken gedurende het warmste jaargetijde door te brengen; men vindt er een lieve tuin; een gemakkelijk ingerigt beweegbaar bad, dat in de rivier wordt nedergelaten; eene verzameling vogels en eene kleine verzameling van viervoetige dieren, waaronder ik met een chimpanzee kennis maakte, die echter kort daarna aan de gevolgen van een longkwaal stierf.

1 Eene nieuwere geschiedenis van de verovering der eilanden en van de Spaansche wetgeving vindt men in het werk van Buzeta, deel I, pag. 57-98. ↑

2 Ik bezocht eenige Cochinchinesche gevangenen in de fortificatie: zij waren te Turon gevangen genomen en een hunner was een mandarijn, die daar eenige magt had uitgeoefend,—namelijk de kommandant der plaats was geweest. Zij schreven de Chinesche karakters, doch konden de landtaal niet verstaan. ↑

3 Onder mijne vroegere lettervruchten behoort eene verhandeling waarin ik geheel wederlegde het vreemde verhaal van de vernieling van de manuscripten, die den kardinaal Ximenes tot bewerking van zijnen bijbel in verschillende talen hadden gestrekt. ↑

4 Eene vrouw en zes kinderen. ↑

5 Allen kinderen. ↑

HOOFDSTUK II.

BEZOEK AAN DE LAGUNA EN TAJABAS.

Inhoudsopgave

Nadat wij ons gereed hadden gemaakt voor een bezoek bij de Laguna en omliggende bergen, welker prachtige ligging aan het eiland Luzon eene wereldberoemde vermaardheid gegeven heeft, begaven wij ons op weg, vergezeld door den alcaide-major de la Herran, kolonel Trasierra, een adjudant van den gouverneur, die tot mijn bijzonderen gids en bewaker benoemd was, mijn waarde vriend en getrouwe medgezel kapitein Vansittart, en eenige andere heeren. De inwoners der Laguna worden door de Indianen van Manilla *Pagasilangan* of Oosterlingen genoemd. Toen wij de verschillende dorpen bereikten, kwamen de *Principalia* of inlandsche gezagvoerders naar buiten, om ons te begroeten, en musicale troepen vergezelden ons naar en van al de puebls. Wij vonden de Indiaansche dorpen versierd met gekleurde vlaggen en geborduurde doeken, en geweerschoten kondigden onze komst aan. De wegen waren fraai versierd met bamboes en bloemen, en alles riep ons een hartelijk, hoewel eenvoudig, welkom toe. De dikke en rijkgeschakeerde bladeren van den mangaboom, de kleine bamboes met hunne gevederde toppen in de lucht, de nog hoogere kokosnootboom, de areca en de nipa-palmen, de

plataan-boomen, welker in elkander geslingerd groene bladeren zulk een rijkdom aan een tropisch landschap geven, de broodvrucht, de papaya en de sterk gekleurde wilde bloemen, die door elkander over oevers en takken groeijen; de rivier, die nu en dan zichtbaar wordt, met hare kano's en hutten, en Indianen, mannen, vrouwen en kinderen, die den geheelen oever bevolken. Wij gingen over een uitmuntenden weg van Santa Ana naar Taguig, waar een brug van bamboes in haast was gelegd geworden, om ons den overtocht over den stroom gemakkelijk te maken; het eerste rijtuig kwam goed over, met het tweede brak de brug, en er werd eenigen tijd vereischt om het ongeval te herstellen en de andere rijtuigen in staat te stellen om voort te komen. Taguig is een fraai dorp, met warme baden en omstreeks 4,000 inwoners; men zegt, dat de visch daar bijzonder goed is. Nabij hetzelfde ligt Pateros, welke naam ongetwijfeld ontstaat door de groote hoeveelheid kunstmatig uitgebroeide eenden (patos), die daar opgekweekt en in ongeloofelijke menigte op de oevers der rivier gevonden worden. Zij worden gevoed door kleine schelvischen, die in menigte in het naburige meer zijn, en die in booten naar de *paterias*, op de oevers van de Pasig, gebragt worden. Die eenden-fokkerij wordt door de Indianen *Itig* genoemd. Elk pateria is van dat van den buurman gescheiden door een beschot van bamboes op de rivier, en met zonsondergang zwemmen de eenden van het water naar nabij gelegene gebouwen, waar

zij hare eijeren gedurende den nacht leggen, en keeren 's morgens met een groot gevolg naar de rivier terug. Als de eijeren verzameld zijn, worden zij in groote bewaarplaatsen gebragt, warme paddi schillen bevattende, die altijd op denzelfden warmtegraad gehouden worden; het geheel is met een kleed bedekt, en zij worden weggenomen door de eigenaars zoodra ze uitgebroeid zijn. Wij zagen honderden jonge eenden loopen in lage bamboe-manden, wachtende tot dat ze op de oevers der rivier overgeplaatst zouden worden. De monnik te Pasig verliet zijn klooster om ons te ontvangen. Het is een volkrijke stad, meer dan 22,000 zielen bevattende. Er is een school voor Indische vrouwen. Het heeft steenen, vierkanten hoeken; de steen is bewerkt voor het verbruik te Manilla, maar zacht en broos. De omstreken zijn versierd door tuinen. Onze gastheer, de monnik, had voor ons in het klooster een maaltijd gereed gemaakt, die met groote netheid en ware gastvrijheid werd toegediend. Toen wij nu de grenzen zijner alcadia bereikt hadden, namen de magistraat en zijne medgezellen van ons afscheid, en betraden wij een falua (felucca), voor ons door den intendant van Marine bezet met een groot aantal roeijers; en voorzien van een karpet, kussens, gordijnen en andere gemakken. Hierin vertrokken wij naar de laguna, voorafgegaan door een troep muzikanten. De roeijers stonden overeind, en bij iederen slag van de roeispaan vielen zij op hunne zetels terug; zij gaven daardoor een groote vaart aan de boot; die oefening

schijnt zeer moeilijk, toch deden zij hun werk met een zeer goed humeur, en zelfs toen zij van den regen dropen, morden zij niet. In het meer (Bay genaamd) is een eiland, tusschen hetwelk en het open land een diep en gevaarlijk kanaal is, genaamd Quinabatasan, hetwelk wij door moesten. De stroom vloeit met eene groote snelheid, en dikwijls gaan er schepen in hun doortogt verloren. De oevers zijn bedekt met schoone vruchtboomen, en de bergen steken aan alle kanten hunne toppen omhoog. Onze bestemming was naar Santa Cruz, en lang vóór onze aankomst was een loodsboot afgezonden, om onze komst aan te kondigen. De zon was onder, maar wij bemerkten, dat bij onze komst de straten verlicht waren, en hoorden de gewone Indiaansche muziek in de verte. Toen wij de rivier bereikten, werden wij in een aangenaam verlicht en versierd vlot gebragt, hetwelk ons aan land bragt—en een gevolg van rijtuigen, in een van welke de Alcade zat, die zijn *cabacera* of hoofdkwartier verlaten had om voor ons te zorgen, geleidde de troep naar een fraai huis, een rijken Indiaan toebehoorende, alwaar wij geheel gereed een zeer goed middag- of avondmaal vonden, en al de notabelen van de plaats, den priester, als een onmisbaar voorwerp onder hen, verzameld om de vreemdelingen te verwelkomen. Wij gingen langs een schouwburg, die in der haast scheen opgebouwd te zijn, en sierlijk opgetooid was, waarin, zooals men ons berigtte, ter onzer eere en om ons genoeg te doen, een Indisch blijspel in de Tagalesche taal zou

worden opgevoerd. Ik was te onwel om te luisteren, maar ik hoorde veel op het tooneel praten (dat natuurlijk voor ons gezelschap onverstaanbaar was), vele zwaarden zich kruisen, en zag vele gevechten voeren, geesten vrouwen najagen tot in bosschen, en koningen en koninginnen in hunne netste pakjes uitgedoscht. De schouwburg was voor de menigte op de straat open en duizenden kwamen de voorstelling bijwonen uit belangstelling en nieuwsgierigheid. Men zeide mij dat sommige acteurs uit Manilla waren gekomen. Onze gastheer was buitengewoon voorkomend; zijne tafel was niet alleen met inlandsche, maar ook met vele Europesche overtoffigheden gevuld. Hij was als een Indiaan gekleed en scheen met zijne garderobe te pronken. Hij bediende ons zelf aan zijne eigene tafel, keerde en bewoog zich onophoudelijk alsof hij waarlijk vereerd was om te kunnen bedienen. Zijn naam, dien ik dankbaar herdenk, was Valentijn Valenzuela en zijn broeder bekleedde de waardigheid van priester.

Santa Cruz telt eene bevolking van ongeveer 10,000 zielen. Men zegt dat de meeste zijner inwoners vermogend zijn. De kerk is fraai en de buitenwegen breed en in goeden staat. In de naburige bosschen vindt men veel wild, doch er bestaat weinig lust voor de jagt. In de omstreken groeit eene groote verscheidenheid van tropische producten. De inlanders zamelen wilde honig op, terwijl katoenen en abacá-stoffen voor huisselijk gebruik worden geweven. Het huis, waarin men ons

uitgenoodigd had, was fraai gemeubileerd, maar wij vonden er de gewone sieraden van heiligen in beelden en vaatwerk voor wijwater. Des avonds werden de Tagalesche meisjes uit de stad en omstreken op een bal uitgenoodigd en de dag werd met de gewone vrolijkheid en levendigheid besloten; de *bolero* en *jota* schenen daar de geliefkoosde vermaken te zijn. Dans en muziek maken de genoegens der Indianen uit; de meeste avonden, die wij in de Philippijnen doorbragten, waren dan ook aan die vermakelijkheden gewijd. Den volgende morgen bragten de rijtuigen van den Alcalde, die door de kleine ponies van Luzon werden getrokken, ons naar de *casa real* te Pagsanjan, den zetel van het Gouvernement, of *cabecera* der provincie, waar wij hetzelfde goede onthaal als van onzen geleider, vonden bij Senor Tafalla, den Alcalde. Pagsanjan telt ongeveer 5,000 inwoners; deze plaats is minder bevolkt dan Binan en andere vlekken in de provincie. Gastvrijheid was hier, even als overal elders, aan de orde van den dag en zelfs van den nacht, en de gulle ontvangst mogt hier te meer op prijs gesteld worden, omdat er buiten de hoofdstad geene herbergen of pleisterplaatsen voor reizigers waren. Hij die intusschen door de autoriteiten wordt aanbevolen en door de monniken in bescherming genomen, zal nooit iets ontberen wat tot zijn gemak kan bijdragen en veeleer over de overtollige bewijzen van gulheid verbaasd staan, dan iets van het noodige missen. Ik werd soms overstelpt wanneer de kelders van de

kloosters zich ontsloten voor wijnen, die daarin 20 à 25 jaren bewaard waren, en wanneer ik zeg dat de overvloed van sigaren en chocolade zelfs den meest kritiserenden der critici zou bevredigd hebben, laat ik slechts regt wedervaren aan de giften en de gevers.

Wij deden een uitstapje naar het bevallige dorpje Lumbang. Natuurlijk werd ons tot aan de oevers van de rivier, die de grenzen van het vlek vormen, door de voornaamste autoriteiten uitgeleide gedaan. De stroom was nog al hevig, doch eene bark wachtte ons en bragt ons naar de voorzijde van het klooster aan de overzijde, waar de voornaamste geestelijke, een monnik, ons naar de receptiezen geleidde. Wij wandelden door het vlek, dat door 5,000 Indianen wordt bewoond en uit eene breede straat bestaat. Uit de vensters der huizen, waar zich eene menigte nieuwsgierigen had verzameld, wapperde een aantal gekleurde doeken en kleederen als vlaggen. Daarna keerden wij naar den cabacera terug en overnachtten daar. In den vroegen morgen van den volgende dag trokken wij naar Pagsanjan.

Wij kwamen thans in de hoogere streken, wier bekoorlijke plantengroei meer woest en bewonderenswaardig was. Intusschen werden de wegen hoe langer hoe slechter, zoodat onze paarden met moeite de rijtuigen door den dikken modder voorttrokken. Wij moesten menigmaal de hulp der Indianen inroepen, om ons uit het wagenspoor te trekken, waartoe zij steeds met de meeste

bereidwilligheid gereed waren. Toen eindelijk de rijweg geheel onberijdbaar werd, trokken wij door het bosch, waar de Indianen met hunne lange messen, hunne getrouwe gezellen, die in den weg staande struiken en takken afsneden en voor ons een begaanbaren weg baanden. Na eenige dagreizen kwamen wij te Majayjay aan. Hier werden wij door een aantal Indianen, met vlaggen en muziek, naar het klooster geleid, van waar de goede Franciscaner monnik Maximo Rico kwam, om ons te verwelkomen en ons langs den breeden trap naar de groote bovenvertrekken te brengen. Dit vlek telt ongeveer 8,500 inwoners; het klimaat is vochtig en de werking daarvan vertoont zich in het heerlijke gewas rondom de plaats. De kerk en het klooster zijn verreweg de merkwaardigste van de openbare gebouwen. Deze plaats is omringd door bergachtige landschappen en de boomen uit de bosschen bieden schoone en afwisselende tooneelen aan. Bladeren, bloemen en vruchten van de heerlijkste vormen en kleuren,—het schoonste struikgewas en takken van tropische boomen, zich op allerlei wijze dooreen kronkelend, zijn de eigenschappen van deze streken. De inlandsche bevolking maakte van de ruwe heuvelachtige streek gebruik om een langdurigen tegenstand aan de Spanjaarden te bieden bij hunnen eersten inval, en de verdedigingsmiddelen moeten zoo krachtig geweest zijn dat bevel gegeven werd om de schatkist van Manilla naar die plaats over te brengen bij de landing der Engelschen in 1762.

Gelukkig—zeggen de Spaansche geschiedschrijvers—werd dit bevel niet ten uitvoer gebragt, daar de Engelschen hunne maatregelen hadden genomen tot vermeestering van den buit en het bleek dat de plaats niet tegen hen bestand geweest zou zijn.

Wij wilden nu de bergen bestijgen en moesten dus onze rijtuigen verlaten. Men voorzag ons van palanquins, waarin wij ons in onze geheele lengte konden uitstrekken en die door 8 man gedragen werden, waarbij een gelijk aantal mannen tot aflossing gevoegd werden. De Alcalde van de naburige provincie Tajabas was te Majayjay gekomen om ons tot een bezoek in zijn district uit te noodigen, waar hij zeide dat het volk reikhalzend naar onze komst uitzag en schikkingen voor onze ontvangst gemaakt had, zoodat het niet weinig teleurgesteld zou zijn wanneer wij Lucban niet bezochten. Wij konden zulk een vriendelijken aandrang niet weêrstaan en legden ons thans in de palanquins, die voor ons gereed stonden. Inderdaad wij werden goed beloond. De paden op de bergen zijn in denzelfden toestand, waarin zij door den stroom gebragt waren en bijna onbegaanbaar door de rots-massa's, die door het water naar beneden geslingerd worden. Soms moesten wij op den ingeslagen weg terugkeeren om een anderen te betreden, die nog veel slechter was. Op sommige plaatsen was de modder zoo diep, dat onze dragers er tot de knieën inzakten en niet dan met groote moeite en den bijstand van hunne kameraden zich of ons uit zulk

eene onaangename positie konden redden. Doch geduld en vrolijkheid, aanmoediging, luid gelach en eene algemeene en broederlijke medewerking kwamen alle hinderpalen te boven. Rondom ons was alles stil en eenzaam; doch het gegons van de bijen en het gesjilp der vogelen; diepe ravijnen onder ons, bedekt met woudboomen, die nooit door den bijl van den houthakker zouden worden neêrgeveld; hoogten boven ons, die nog moeilijker te bebouwen en met een heerlijken plantengroei versierd waren; beekjes en riviértjes die daar zacht kabbelend in grootere stroomen vloeiden en van daar langzaam hunnen weg naar den grooten oceaán baanden,—dat alles was genoeg om onze aandacht te trekken en onze belangstelling gaande te houden. Eindelijk bereikten wij eene vlakte op den kruin van een' berg, waar twee fraai versierde draagstoelen, met een aantal dragers, voor ons gereed stonden en wij verwelkomd werden door eene schaar bevallige jonge vrouwen, op ponies gezeten, die zij met verwonderlijke vlugheid bestuurden. Zij waren allerliefst gekleed. De Alcalde noemde haar zijne *Amazonas* en eene lieve woordvoerster berigtte ons in zeer zuiver Castiliaansch, dat zij hier waren gekomen om ons naar Lucban te geleiden, dat eene mijl verder gelegen was. Dit was ons even welkom als onverwacht. Ik zag de Tagalezen onverschillig op den achter- of zijkant van hunne paarden gezeten. Het waren uitmuntende paardrijders, die links en regts gallopeerden en sprongen en met hunne fraaije

zweep zwaaiden. Een muziekkorps geleidde ons, en de Indische huizen waar wij langs gingen, droegen de gewone teekenen van welkomstgroeten. Zelfs de wegen waren op meer dan gewone wijze versierd: eerebogen van versierde bamboes aan beide zijden en geweerschoten kondigden onze komst aan. De Amazonas droegen mutsen met linten en bloemen versierd; op de schouders hadden allen doeken van geborduurd pina, terwijl gekleurde voorschoten en rokken van inlandsch fabrikaat tot het schilderachtige uitzigt bijdroegen. Zij gallopeerden den geheelen weg langs,—voor, achter ons of, zoo de weg dit toeliet, aan onze zijde en schenen in alle bewegingen geheel op haar gemak te zijn. Als naar gewoonte begaven wij ons naar het klooster, waar wij den presiderenden monnik—een man van de wereld—aantreffen, die voorkomend, onderhoudend, zelfs geestig in zijne gesprekken was. Hij had vele toebereidselen voor onze komst gemaakt. De voornaamste lieden werden tot het middagmaal uitgenoodigd, waarbij menige geestigheid werd verkocht, en niet het minst door den monnik. Toen men van het schoone geslacht sprak (als de Indische meisjes daaronder gerangschikt kunnen worden) merkte kapitein Vansittart op dat hij 30 ongehuwde officieren aan boord van de *Magicienne* had.

«Ik doe iets—riep daarop de monnik—zend ze hier; ik zal ieder hunner eene lieve vrouw geven.»

«Maar gij moet ze eerst bekeeren.»

«Ja, ja, daar zal ik voor zorgen.»

«En dan de trouwpenningen opsteken?»

«Natuurlijk, dat is 't voornaamste.»

Na het diner of souper, zooals men het noemde, werden de Amazonas, die ons 's morgens vergezeld hadden, met nog eenige andere, binnengeleid; de tafels werden weggenomen en toen ik mij naar mijne slaapkamer begaf, was men nog druk bezig te dansen.

In de kamers van het klooster vond ik nieuwsbladen en boeken. De monnik was weetgieriger dan de meeste van zijne orde en men kon met hem een waarlijk onderhoudend en leerrijk gesprek voeren.

Wij keerden langs een anderen weg naar Majayjay terug, omdat wij een heerlijken waterval wilden bezigtigen, waar men zegt dat de rivier tot op 300 voet afdaalt. Wij kwamen op een rotsbrok zoo dicht mogelijk bij den waterval, die een vreesselijk geweld maakte, maar de stof en mist, die weldra onze kleederen doorweekten, verduisterden het tooneel en maakten het ons onmogelijk de diepte van den val na te gaan. Hij wordt door eene karakteristieke schakering van bergen en bosschen omgeven, die wij geen tijd hadden te onderzoeken en waarover de inlanders ons slechts onvolledige mededeelingen konden doen. Zij wisten dat er zich dassen, wilde beeren, buffels en andere wilde dieren in bevonden, doch geen hunner was in die woeste streken doorgedrongen. Een reiziger was eens over de rotsen

van den voet tot aan den top van den waterval geklommen.

Wij keerden naar Majayjay terug om door onze gastheeren in het klooster met de gewone gastvrijheid te worden verwelkomd en ontvangen, en nadat wij van onzen Alcalde afscheid hadden genomen, trokken wij naar Santa Cruz, waar wij in onzen felucca langs de kust voeren en te Calamba, een vlek van ongeveer 4,000 inwoners, aanlandden. Daar wachtten ons rijtuigen om ons naar Binan te brengen, nadat wij korten tijd te Santa Rosa zouden zijn gebleven, waar de Dominikaner monniken, wie vele der uitgestrekte goederen in de nabuurschap behooren, ons als gewoonlijk uitnoodigden hun klooster te bezoeken. Wij hielden ons daar slechts korten tijd op. De wegen aan de oevers van de Laguna zijn over het algemeen goed en wij bereikten Binan vóór zonsondergang; in de eerste straat hadden de Indianen zich tot eene processie gevormd, toen wij voorbij trokken. Men had verder vlaggen, takken van bloemen dragende boomen en dergelijke uitgestoken. Eerst trokken wij tusschen rijen jongelingen, daarna langs eene reeks meisjes en eindelijk bereikten wij onder een' eereboog de schoone woning van een' rijken mestizo, die met eene Spaansche orde was gedecoreerd, waarmede zijn' vader reeds was begiftigd. Hij sprak Engelsch, daar hij zijne opvoeding te Calcutta genoten had en zijn huis—dat zeer groot was—leverde genoegzame bewijzen dat hij niet te vergeefs de kunst van

huisselijke beschaving had bestudeerd. De meubelen, de bedden, de tafels, het keukengereedschap, alles toonde goeden smaak aan, en de blijkbare opregtheid van de goede ontvangst bragt niet weinig tot het aangename toe. Op het plein tegenover het huis van Don José Alberto was eene talrijke menigte bijeengekomen. De Indianen lieten ons hunne vechthanen bewonderen, doch wij waren niet op de vertooning van hunne oorlogszuchtige deugden gesteld. Er werd een aantal geweerschoten gelost, terwijl na het ondergaan der zon vuurwerk werd ontstoken en een groote vuurballon, waarop de woorden: «*De bevolking van Binan aan hare doorluchtige bezoekers*» opgelaten, dien wij spoedig uit het gezigt verloren en die welligt onze komst zal hebben aangekondigd aan de *Magicienne* in de Manilla-baai. Binan is eene plaats van eenig gewigt. Vele rijke mestizos en Indianen hebben er hunne woonplaats. De plaats zelve telt meer dan 10,000 inwoners. Uitgestrekte landgoederen, die daar gelegen zijn, behooren aan de Dominikaner monniken; de voornaamste onder deze was degeen, dien wij het laatst bezocht hadden. Even als overal kwamen ook hier de voornaamste personen ons in ons hoofdverblijf hunne hulde brengen, waarbij de gobernadorcillo, die gewoonlijk Spaansch spreekt, de tolk van de overigen is. Inlichtingen omtrent de plaats, dankzegging voor de ons bewezen eer, waren de hoofdonderwerpen van ons discours, maar de inlanders waren altijd verheugd als de

«vreemdelingen uit verre plaatsen» belang schenen te stellen in hetgeen hen betreft. Nergens zagen wij een spoor van armoede; nergens was ophooping, ruwheid of verveling op te merken. De handelende personen en toeschouwers schenen zich evenzeer te vermaken en onze tegenwoordigheid verschaftte die goede lieden slechts een feestdag te meer bij hunne geregelde en bepaalde festiviteiten. Binan wordt door eene rivier doorsneden en is ongeveer eene mijl van de Laguna verwijderd. De straten zijn tamelijk breed en de buitenwegen uitmuntend. Bij de meeste huizen vindt men tuinen, waarvan sommige zelfs zeer uitgestrekt zijn. Men vindt er zeer verschillende soorten van vruchten. Rijst wordt er op groote schaal verbouwd, daar de rivier en de daarin vloeiende beeken genoegzame middelen tot irrigatie aanbieden. De landerijen worden meestal door de Dominicanen verhuurd en de groote uitgestrektheid van sommige eigendommen bevordert den landbouw. Vóórdat de landerijen productief zijn, wordt eene geringe pachtsom genoten en, wanneer zij eens winst opleveren, zijn de monniken nog zeer vrijgevighe heeren, die hunne huurders vele winsten doen genieten. Men zegt dat zij zich met 1/10 van de geheele opbrengst tevreden stellen. Een huurder wordt zelden de pacht ontnomen, wanneer hij zijne huurpenningen geregeld betaalt. Vele landerijen zijn ook in bezit van associatiën of maatschappijen, onder den naam van *Casamahanes* bekend.—Tusschen Binan en Manilla wordt veel handel gedreven.